

Светосавски храм на Врачару у поднебљу једне „прескочене генерације“ и о питању реконструкције наше студије историје

Понети смо и занети, оправдано, огромним успесима могућности све успелијег и успелијег организовања у решавању оних најосновнијих питања материјалне или економске основе. Омогућава нам то, на првом месту, све успелији развој средстава за производњу као и наша све већа ученост како да их одговорније и благодентније користимо у производњи. Али овој учености или овој могућности несумњиво да прелази једно друго стање свести -- на основу којег смо и дошли до тако усавршених средстава за производњу, као и наше способности да их тако успело све боље искориставамо. На пример, електрична енергија, хемијска индустрија, или све друго што је тако кључно у садашњем нашем убрзаном развоју, резултат је знамо огромног напора научног рада: али то је процес чији је корен далеко дубљи него што нам то изгледа. Морамо да му тражимо одговарајућу страну у метафизичким и моралним питањима нашег интелектуалног развоја. То има свој дуг континуитет. О томе смо већ добро обавештени. Јер док није хришћанска организација ума почела да коригује, односно да на један нов начин организује човеков ум, различито од начина како се тај ум развијао хиљадама година до рођења Христовог, није се значајно коракнуло напред. Наш садашњи

успех рада лежи на тој чињеници. Тај успех има своју еволуциону линију, али и честе јаче или успелије скокове, револуционарније, можемо и тако да кажемо; али, увек, уколико су ти скокови успелији, уколико су и очигледније везани за тај свој суштински еволутивни ток.

Ми смо се сада нашли, можемо заиста да будемо захвални за то, у једном општем светском значајнијем успону у усавршавању или производњи средстава за производњу материјалних добара, као и њиховој примени. Али, у таквим временима, опет, долази често, као и сада у нашем, до неких битних других промена, често и таквих која могу да у најближим временима које наступају, или су већ ту, доведу у питање најдрагоценије ствари које су постигнуте било у погледу нашег интелектуалног или моралног искуства, као и материјалног. Живот, коначно, ипак само је једна целина. А прве манифестације те опасности су наши свесни или несвесни захтеви за негирањем низа драгоцених искустава кроз која се прошло да би се дошло у такво стање развоја у којем смо. Доводимо га у питање. Јер се одсецамо од оних нагласака, културних вредности, нада, сећања, кроз шта смо све прошли са напором да би се дошло у још савршенији облик живота. На један веома одговоран начин мора-

мо да мислимо о томе да овај об-
тик у којем смо сада није завршен,
већ да је само један ступањ у низу
ступњева, у општем духовном и мо-
ралном плану човековом напора ка
усавршавању.

Тај је напор, као и увек, прису-
тан свуда широм света. Негде је са-
мо присутан више, негде мање, нег-
де рационалније организован, нег-
де мање, или са мање искуства. Уко-
лико се онда осврнемо на такав је-
дан поглед који нам долази са јед-
ног „развијенијег подручја” садаш-
њег света, у којем се констатује да
се ту живи у „једном аутентичном
радикализму”, који није „радикали-
зам реторике, маниризма, психодра-
ме, ваздуха”, као и да није „парали-
зован својим сопственим неизжив-
љеним моралним импулсима посма-
трања сваког људског проблема на
једностраном нивоу суровости”. со-
циолог Р. Адлер нам скреће пажњу
и на појам „прескочене генерације”,
генерације која се не сећа „када су
ствари изгледале рђавије, али која
још није уморна да дигне руке од
свега”. постављајући питање, тако-
ђе, о „радикализму” који се ипак
„ослања на Систем, који постоји и
његове законе”, на пример, човеч-
ности и слободе, омогућавајући он-
да и самим радикалним потезима
преображаја средине да буде слобо-
дан од рексире, или неизвесности”.
Међутим, како нам каже Рената Ал-
лер, неки од великих проблема су
решени кроз савремени „образац мо-
дерног света”: односно, наше дана-
шње материјално богатство омогу-
ћава нам да изнесемо своја морал-
на и социјална питања на решавање,
у таквом опсегу ширине као ника-
да до сада, а што утиче на развој
тенденција, нарочито међу интелек-
туалцима и омладином, да се мисли
у границама „коначних решења”
свих питања. Али то расположење
или разумевање условљује и појаве
насиља, протеста, или револта; јер
коначно решење свих питања ипак
није могуће. То у ствари значи да
је „насиље” последица неразумева-
ња шта се може а шта не.

У питању су **слике света**, или пог-
леди на живот, за које се залаже-
мо, које износимо, које „преставља-
мо”. У својим социолошким разма-
трањима или анализи низа појава
у свом друштву Р. Адлер нам скре-
ће пажњу на извесне појаве које су
и чисто универзалног карактера на-
шег времена. То су питања односа

саме стварности живота и онога што
бисмо хтели да он буде, или то су
она питања „размака”, или расце-
па, између **слике и суштине**, онога
што „обећавамо у прози” и „не из-
вршујемо у чињеници”, питања о
васпитању и **измирењима** која се мо-
гу постићи само на неком „вишем
симболичном плану”, као и питања
„новог непријатеља: досаде, ... у
смислу недостатка драме”, а што по-
стиче и нова питања, а посебно о
„новој валути — славе”, нарочито у
вези живота и рада интелектуалаца,
о „временима погодним за њих”, ка-
да се „цене”, као и о „временима
антиинтелектуализма”; када су у пи-
тању, такође, обећања, указивања на
могуће облике лепоте или остварења
„обећаних лепота”. Све у свему ово
је предмет интересовања, и мора да
буде, чланова сваког друштва, било
да је реч о интелектуалцима или
оним који то мисле да нису, ма ка-
ко се ова реч и могла да разуме. У
сваком случају, према условима и
околностима, ова запажања или на-
поменута питања, као на пример Ре-
нате Адлер, у социолошким импли-
кацијама текућа су ствар сваког
друштва у овом или оном облику.
А посебан нагласак о могућности да
се у једном друштву и појави пита-
ње „прескочене генерације”, о чему
нам такође напомиње Р. Адлер, но-
си у себи нечег као опомена или
предвиђање за свако друштво, у би-
ло којем делу света. Јер је увек на
свој начин тесно везано и за пита-
ње њених најбољих жеља, искрених,
али и могућности њихових остваре-
ња као заиста дела лепоте. Несум-
њиво да може да се говори и о слу-
чајевима **обећања ради славе**, али
и о искреним напорима да се заиста
остваре као дела лепоте у њиховим
социјалним импликацијама.

Сан о једном новом друштву де-
ло је свих, целе заједнице, свих ге-
нерација. Уколико може да буде ре-
чи о **прескакању**, онда може да бу-
де речи и о низу других питања кроз
која се доводи у питање континуитет
рада или оно што се уобичајено на-
зива **будућност**, непосредна будућ-
ност. У питању је Образац или Си-
стем, колико је обухватан, или су-
жем, у најужем смислу непосредно-
сти, или колико омогућава захват
према историјским токовима замиш-
љеним у прошлим данима да би се
остварили у што непосреднијој бу-
дућности. Социолози и историчари
који прате светски развој, конста-

тују, очигледно, да све оно што данас радимо и остварујемо само је рад у реализовању идеја или идеала који се постављају на почетку ове наше епохе времена коју обележавамо као ова „после Христа“. Несумњиво, да је за тај посао потребно увек довољно снаге, али и довољно сагледања онога чему се иде; јер уколико су нам скоро увек потребне радикалне структуралне промене, оне то могу бити у целини, у јединству свих генерација, односно општег искуства, да би се идеал савршенства што потпуније сагледао и остваривао.

За унапређење, или оживљавање, старих добрих снова, на један пун или доследан ефективан начин, потребно је, каже нам и социолог Михаил Харингтон, да дође до што потпунијег јединства између „радикалне омладине“ и „социјално-демократског искуства старијих“; све зависи од тога. Али, за сада су ове две стране у међусобном антагонизму, шта више и презиру једна другу, како мисли овај социолог. Јер све богатије савремено друштво, све успелије задовољавање наших материјалних потреба, несумњиво да омогућава и појаву све новијих и новијих „левица“ које у својој радикалности захтева истичу све више, у поднебљу „масовног вишет васпитања“, жељу за служењем а не за профитом, више за „непрофитским вредностима“. Социолог Харингтон нам указује на феномен тог економског парадокса да када појединци, класе или народи, достигну изврстан ступањ богатства, опада онда код њих тежња за новцем; и генерације које су се у свом раду руководиле мотивом профита сада то преображавају у друге вредности кроз продукцију за потрошњу уместо за профит. Без обзира да ли се резултат рада кроз „приватни сектор“ или „социјални“ преносио кроз управљање у социјалне циљеве, у сваком случају, као што можемо лако да закључимо, из оваквог једног запажања, ствара се једно друго морално и интелектуално поднебље са новим проблемима и непосредним циљевима.

Да ли се могу ти „проблеми“ предвидети? Могу једино, богослови би могли да примете, или заиста могу, уколико се осврнемо на оно што остаје непроменљиво или стално у човековој природи — као потреба; шта више ти ће се проблеми још више нагласити и тек постати цен-

трални. То је питање увек новог развоја увек новог друштва — у ком правцу, у чему ће онда бити изражаване његове главне потребе, јер не само да више неће бити у питању „профит главни мотив“, као ни сама служба друштву без обзира на профит, јер ће се све у једном погледу као „социјална проблематика“ и утоматизовати. Остаје ипак коначно само оно што се не може да реши ни средствима производње, ни било чим другим — коначно питање највишег идеала вредности или живота као вредности — откуда или због чега историја и наша студија историје? Једно, коначно, најхуманије питање, али у исто време и најнехуманије је не стварати најбоље услове за његово решење на најбољи или најхуманији начин.

Кала, на пример, баш социолог М. Харингтон поставља питање „екстремне напете“ о могућности да се „нови протест деце друштва обиља сједини са старим протестом унука проклете земље“, или старог света сиромаштва, овај социолог у исто време и поставља питање шта ће бити са социјализмом и његовим сном? Несумњиво да богослови могу да укажу како је и колико ово питање већ антиципирано, као и свако друго, у догматици Цркве, и тамо заиста решено у смислу коначности сваког проблема или питања. Јер нови протест „деце друштва обиља“ може бити логичан или рационалан само у смислу тражења решења баш у поднебљу једног вишет духовног плана у историји, обиља ових стварних вредности према сталној или вечитој потреби човекове природе; а то су вечите теме метафизике или филозофије, као и питања на која може да да одговор једино религија Откривења. Али тај одговор, слика света, на који се указује у том одговору, није нешто што се само усваја на основу речи, већ и пала, у делима науке, у делима уметности, а што значи да је и јелан лаган, само увек слободан развој, за који се претпоставља увек, или што више, хумана средина поштовања човекових разматрања света и историје, и нашег места у свему томе. Реч би била о полнебљу могућности увек што митријет пала и развоја у откривању или сагледању онога што налазимо да је ипак „скривена унутрашњост ствари“; али уз сигурно сазнање да је у егзистенцијалној стварности разумевања рационално-

сти поретка у којем се налазимо, ипак могућ наш приступ тој „скривености“. У питању је васпитање за пуноћу развоја, а што опет претпоставља и „уметност разумевања“, или пробуђености, „метафизичког страха“, док истражујемо баш ту „скривену унутрашњост“ ствари или феномен историје. О овоме нам посебно говори, опет, добитник Нобелове награде за књижевност С.У. Агнон. Овај истакнути уметник нам такође говори, са наглашеном опоменом, да је усред све наше несавршености ипак могућа нада у поправку свега, свега што долази од зла, могуће је позитивно решење свих питања, да је једном речју и у овом нашем „разбијеном свету“ ипак могућ оптимизам. Али, све наше разматрање овог питања мора бити, и једино је могуће, на ступњевима алегоричког или религиозног разумевања света, „целине духа“, напомиње нам Агнон, такође. Тако да нас и овај мислилац на свој начин опомиње, као и поменути социолог, о неопходности једног „вишег симболичног плана“ кроз који су могућа наша измирења, или решења наших проблема.

Знамо ипак да се свим овим питањима тешко приступа у данима невоља, или у данима за које се може рећи да припадају, у нашим расположењима револта или насиља, „проклетој земљи“; осим када се ради о великом изливу благодати кроз коју се разуме и **наилазак невоља**. Због тога се вековима, у Цркви, увек, из дана у дан, толико много гаји молитва о доброј вољи међу људима, о здрављу, о љубави. На неком нижем плану то може да изгледа и нереалност, или чак и сентименталисање. Али то су стања свести и као таква су реалност. У сваком друштву могу социолози да откривају постојање расцепа између **слике**, или обешања, и онога што се дешава; њихова опажања у том погледу су драгоцене, на такво једно стање нам на пример указује и поменути социолог Р. Адлер. Разумљиво је само да се ово може да различито примењује у различитим социјалним условима и разумевањима потреба. Може у том погледу да буде и непазумевања; на пример, у учењу Цркве и могућности да те истине, као вредности, постану и сама егзистенцијална вредност живота, и то тако да се кроз то живи, у неразумевању, често, до захтева, до ауто-

матизованог владања и понашања у „очекивању раја“. Али, није могуће ни остварење пуне или доследне слике живота уколико се постављају препреке или забране у усвајању те слике — један захтев у апостолском учењу који се једино може да оствари кроз рад али и добру вољу свих. У питању је мир кроз који се еволутивно успоставља баш то јединство слике и стварне егзистенције, у питању је искреност рада у прихватању живота, али у целини његових потреба, односно у буђењу човека у његовој целини према целини Духа живота. То се не постиже триковима организације.

Када нам баш С.У. Агнон, на пример, у својим књижевним радовима поставља на један увек нов начин традиционална питања о социјалним, моралним и духовним појмовима, испитујући их, он нам ванредно скреће пажњу да и саме **наше речи**, које употребљавамо у комуницирању једни с другим, имају и своју „физичку“ и „метафизичку“ тежину, чија се светлост разлива у различитим правцима. Када нам, књижевни критичар К. Левиант, у свом приказу овог великог савременог књижевника баш подвлачи ово питање **речи** и њиховог зрачења, он нам у исто време и скреће пажњу на то „вечито питање скривене унутрашњости ствари“, за шта се Агнон толико ангажовао кроз своју уметност у тражењу могућности што јаснијег њеног сагледања, колико је то могуће. Нешто што заиста није могуће постићи само у поднебљу решавања физичких односа у животу или само физичких потреба.

Једном речју, онда, величина и „слава“ сваког „социјалног поретка“, како у прошлости тако и у одашњости, а тако исто саме и будућности, била је у томе, или биће у томе. — колико пружа могућности, уз напор задовољавања оног што има „физичку страну“, за мит, за добру вољу, у разумевању РЕЧИ и у њиховом метафизичком зрачењу. Нешто што се не решава декларацијама, нити седницама, већ стварном добром вољом и поштовањем човекове природе, његове слободе, његових диспозиција; нити пак триковима, или експериментима, већ стварно добро вољом, или буђењем за разумевањем потребе шта то уопште и значи, „скривена унутрашњост ствари“ и какву то опет вредност има за пунији доживљај живота.

Све су ово питања, било да их постављају социолози, или истакнути књижевници, на свој начин дубоко везана за саме дубине историје и развоја човековог искуства кроз њу. Може да се указује, или тврди на неки начин, како нам за решење низа савремених проблема не може помоћи „прошлост“. Али мора да се указује на то да студија историје има своју одговарајућу вредност за интегритет човека. Онда, на исти начин, не смемо бити исто тако толико сигурни да нам „прошлост“ не може помоћи, или да нас не може упутити у одговарајућем правцу при решавању питања „скривене унутрашњости ствари“, или питања „прескочених генерација“, или протеста деце друштва обиља и унука друштва сиромаштва, или, што је и најважније питањима пред којима ће се наћи човек када задовољи своје најнужније материјалне потребе — да ли ће онда у исто време бити и задовољене све његове потребе? Уколико не, које би то биле, а уколико их предвиђамо, или назиремо, шта остаје онда са оним генерацијама које су то занемариле, колико смо праведни пред историјом што смо их лишили могућности решавања тих питања? Ово су питања која треба да имамо на уму ако заиста прихватимо живот у његовој целини са оном одговорношћу на коју опет указујемо или то потврђујемо да чинимо, борећи се за „социјалну праведност“. Јер уколико говоримо о радикализму свог реформаторског замаха, ослањајући се, као што је то и нужно на свој опет изграђен Систем који треба да нам обезбеђује сигурност подухвата реформаторских потеза — колико смо сигурни у сам Систем да је „искрено“, или отворено, обухватио све што припада животу и што се очекује као решење да би у потпуности било задовољавајуће. Када на ово указујемо, несумњиво, да при томе верујемо у сву искреност својих подухвата, у то нико не сумња. Али, опет, колико смо сузили своје погледе опет својим Системом који нам можда и не дозвољава да сагледамо оно што не видимо — колико нам он дозвољава радикалност својих најдобронамернијих реформи. Јер слику о себи пред историјом не можемо ми „бојити“, или „компоновати“, то остаје самој историји, свим оним за нас ипак недоступним синтезама, када се све компоненте имају као елементи нужни за пун живот

или развој човека у његовом достојанству као човека, као назначења, у његовом природном напору за довршењем, за слободним изборима, према склоностима, диспозицијама, и могућностима.

Сама студија историје, слике прошлости, биографије великих људи и њихове славе, слике које су они стварали о себи, а шта опет „каже“ историја о томе, као историја. Јер као што и речи, рекли смо то, имају своју и физичку страну али и метафизичку, тако исто и сва наша активност може да се процењује и у физичком смислу као и метафизичком. Активност сваког има своју светлост која зрачи кроз историју независно од тога како би ми то хтели да зрачи, јер зависи од тога шта радимо, шта омогућавамо, колико дозвољавамо тријумф добра у његовој целини. Али и колико ометамо све те најбоље намере. Јер се сасвим тачно може да сагледа како — свака активност или свака аутобиографија стоји тесно везана за низ других активности и биографија; и како све заједно лаје одговарајућу слику истине.

Оно што одликује човека као метафизичку животињу јесте његова могућност самокориговања, поправаљања, реформисања. Али, ни где боље не можемо да себе у том погледу контролишемо него опет са ослонцем на историју, не у смислу само историје као прошлости већ у антрополошком смислу — у смислу питања шта је човек, или олакше добијамо дозволу да са њим поступамо у међводносима онако како поступамо? То су пресудна питања, јер сваки човек посматра историју кроз студију историје — лично своју, своје породице, свога краја и свога народа у целини, онда, и своје цивилизације.

Веома је пригодно када се сусрећемо са овим питањима да се такође са потребном пажом задржимо на предлогу за један „наставни план историје“ професора и филозофа историје George E. Mc Cully, Swarthmore College-a. Према његовом плану студија историје треба да почне „у кући“, у породици, на првом месту. Јер, како то проф. Макали примећује, морамо да имамо на уму чињеницу да је тешко учити историју, пре свега децу, управо све оне који немају или имају врло мало животног искуства; знамо да онај ко нема животног искуства не може ни да разуме „животе других“.

Историја опет мора да се учи, како нам то наглашава овај филозоф, и и на начин да ко приступа учењу историје треба да буде упућен да то чини тако да му то студирање може да помогне да буде „више хуман“. Због чега, овај филозоф историје такође наглашава, да „велики историчари морају такође да буду и велики људи (у смислу дубоко хумани). јер дубина, сложеност, тананост разумевања ма којег историчара биће ограничено и квалитетно обојено његовим сопственим искуством“.

На првом месту проф. Мак Кали нам каже да историја није само оно што је везано за прошлост, већ историја је оно „што се дешава“, а према томе, свако од нас мора да мисли о томе „шта се дешава“. Због тога је онда сваки човек и историчар. Важно је међутим, како налази овај филозоф историје, како мислимо о томе шта се дешава, јер можемо то чинити и на добар као и на рђав начин.

То је ствар васпитања. Оно почиње у кући, развија се кроз школу. Јер су у питању формулације, процењивања, као и коришћење историјског материјала. У питању је такође васпитање „осећања за прошлост“. То управо значи „добро осећање прошлости“, начин како се она разуме, зависи од тога како разумемо садашњост; или, у питању су наша разумевања како се ствари дешавају или не дешавају, као и наша имагинативна способност да продремо у „једну ситуацију прошлости да је сагледамо у границама хуманости“, у смислу човековог света. То опет захтева вежбу разумевања, емпиричког васпитања, свог сопственог искуства, непосредног личног искуства. У раду са студентима у студији историје, каже нам такође проф. Мак Кали, мора да се пође од ових чињеница. Деца морају на првом месту да се васпитавају да умеју да пажљиво посматрају ствари, како се око њих дешавају, а то значи да умеју да запажају разлику, односе, да то критички испитују, да постављају питања и проналазе одговоре, а да им се то не даје као готово. Потребно је свести изучавање историје само на „памћење догађаја“, већ то мора бити обука како да се користи историјски материјал, било тај непосредан, око нас, који се свакодневно ствара, као и онај који се налази по

библиотекама. Треба поћи од непосредног живота, његове студије, и онда ићи у удаљену прошлост. Уколико је период историје удаљенији, наравно студија је тежа. Због тога треба поћи од **садашњег** живота, од ближег догађаја, и ићи даљим. Ту се онда поставља и питање и одабирање догађаја, јер догађаји, институције, људи, разликују се по важности.

Ученик треба да има и слободу истраживања у овом погледу, напомиње даље проф. Мак Кали, мора да се учи да се критички осврће на догађаје уз помоћ учитеља који му више указује или га снабдева са емпиричким као и критичким ставовима. Јер многобројни термини или речи помоћу којих историчари описују прошлост корисне су и за опис садашњице, чак и личног доживљавања садашњице. У оквиру овог васпитања мора да буде наглашено, каже нам даље, да студија историје није лак посао, да је то једно веома одговорно и сложено поље рада. Потребна је стрпљивост, и лаган ход, да би се тек доцније ишло лакше. Због чега је од посебне важности састав наставног плана изучавања историје; подвлачи проф. Мак Калиј.

Једном речју, како нам овај филозоф историје предлаже, у структури једног наставног плана треба на првом месту да буде обухваћено питање: зашто се интересујемо тим што се десило? Затим, „Зашто изучавамо историју у школама? На ова питања одговор ученик треба да тражи кроз однос према самом свом животу, сопственом, личном животу као и његове породице. Затим, као друга, у ово разматрање мора се укључити и питање: „Како је то да сам ја то што јесам? Ово питање опет води питању „Како сазнајеш?“. То укључује безгранично враћање натраг, кроз догађаје, кроз питања узрока, до почетка времена, до, коначно филозофских питања, на која се не може одговорити на основу докумената или овог или оног сведочанства, али што опет указује на потребу коришћења „сведочанства“, колико стоје на расположењу да би се одговорило на ова питања. Треће, због тога се у оквиру „дисциплине изучавање историје“ мора на првом месту обратити пажња, или студирати, своја сопствена историја, или историја своје породице. Четврто, одмах ће се при томе осетити

да је потребно студирати и биографије других, које су у вези са нашоом, или нашоом породицом, а што упућује на студију оног што нам је свима заједничко. Мора се поћи од „свог времена“. Пето, у студији овог „заједничког“ сваки ће ученик узети у разматрање онај материјал који није директно важан за њега или везан за разумевање његовог сопственог живота, али ће се при томе открити коенциденције, а што преставља „материјал за „интеграцију у једном разреду једне целине“. У таквој једној вежби „историјски период“ који би се одабрао, или са којим би се пошло, не треба да буде велики, у временском размаку. Али то би био пут као студији једне све веће и веће целине, и онда би се кроз такав методолошки поступак ишло даље, ка целини у студији целог друштва или целе наше цивилизације.

Оно најважније, указује нам проф. Мак Кали, што се показује као потребно за једног наставника, или историчара, јесте да укаже на врлине или значај због чега нам је уопште и потребно „студирање историје“, разлози због чега се она учи морају да буду јасно отворени; не смеју бити обманути или „анестизирани“ у том погледу. Тај циљ мора бити јасан.

Када ово све узмемо у обзир, када се осврнемо на истраживања социолога или истакнутих историчара, као и уметника, књижевника, онда ми заиста морамо да се запитамо колико је све то нама у нашем програму рада и развоја, ЈАСНО. Због чега, једном речју, морамо највећу пажњу да обраћамо писању историје, откривању историје, материјала, да васпитавамо за истину, не у смислу да све задовољавамо, већ само истину, и онда ће се сви, историјски, учити да се она воли као истина и онда ће се сви историјски тако и владати и понашати. Овде може да буде речи о нашим вербалним изјавама о прагматизму, односно о сагледању историје у њеним дубинама и њеним најширим хоризонтима, а не о „задовољавању свих“, већ, поново наглашавамо о **задовољавању истине**.

Да ли смо довољно учинили напора да олакшамо оним који долазе или пред којим стојимо у одговорности да одговарајуће разумеју историју као морални поредак, или због чега уопште васпитање — за-

тим, због чега уопште и учимо историју?

Догађај, на пример, „спаљивања тела Св. Саве на Врачару“, детаљ је само историје, међу многим. Али, на свој начин овај је догађај и једна историјска синтеза, једног моралног става, залагања, читавог једног народа, његовог разумевања Истине, или моралног поретка света. Васпитно, једном речју, ми не можемо да разумемо ни наше најскорашњије напоре, или залагања, њихов смисао, или ову борбу коју водимо, уколико не разумемо ни значај овог догађаја, у чему је он и као симбол. У питању је васпитање за Истину, за развој појма слободе. Овде се онда, код нас, у овом погледу може да говори о опасности „прескочене генерације“, оне која би била лишена одговарајућег развоја за разумевање појма Истине и смисла човековог рада за истину, у борби за одговарајући мир; али који једино може да буде постављен на темељима Истине. У питању је према томе целина, историја као целина, јер она није „прошлост“. Само са животињама изчезава и њихово стечено искуство.

Ма колико се све ово могло да односи, прво, само на наставни програм, у једном погледу, али он има овој значај, на првом месту, за један национални програм развоја или његов Систем. Јер у једном националном програму, или његовом Систему развоја, мора бити укључено и вековно искуство тог националног друштва. У том вековном искуству садржи се као прво или основно то искуство да живот није вредан живљења ако се само оведе на одржање његове економске основе, нити се та економска или материјална основа опет може и да одбрани уколико је она једина вредност. Ми можемо да говоримо о томе да ако полазимо од себе и личних потреба, затим историје своје најуже средине, или породице, да заиста то примећујемо. Велике националне прославе, велики хришћански празници, прославе тих празника, затим у појединачним случајевима славе, крсно име, за сваку породицу и њена је историја у једном погледу, тешко везана за живот те породице, и онда сваког појединца, а што све заједно јесте и израз једног вишег духовног плана кроз које се живело, борило и радило, да бисмо коначно дошли у ове дане у којима смо са далеко успешнијим средствима

за производњу и онда у исто време и већим успехом у реализовању идеја и идеала са којима омо се развијали уз све прославе и славе једне националне породице у оквиру универзалне културе. Кроз то смо изражавали и своје осећање историје. Данас исто тако. Студирамо је да би били више хумани, да се не би понављала. Као што смо то већ и опоменули — сваки моменат рада, сва садашња активност, јесте у исто време и историја. Али, колико је та историја део историје, колико је наша садашња активност у једном континуитету разумевања оне „скривене унутрашњости ствари“, а што значи и историје, кроз шта смо се као „сазнање“ и развијали и залатали за вредност живота као вредан живљења и у данима највећег сиромаштва. Ту су у питању, на првом месту, оне ствари, и њихова скривена унутрашњост, које зраче како својом физичком приоупношћу, напором рада и борбе, тако исто и метафизичком, или оном нематеријалном вредношћу, кроз коју се, као нешто што је више, живело, на једном вишем духовном плану који се открива иначе у универзалној историји у питању разлога саме њене појаве. Ако онда сви они који се данас код нас баве историјом, или утерђивањем или проналажењем историјског материјала, носећи име историчара, „који у исто време преба да буду и „велики људи у смислу дубоко хумани“, а „ограничавају себе једном Системом у који се не укључује васпитање, отворено пред националним искуством човекових потреба, колико и могу да се назову „историчарем“. Јер ако историчар није отворен пред универзалном историјом, у којој се запажа од антрополога, психолога као и логичара, религија као конститутивна појава, коју као такву укључују у себе сви системи васпитања широм света, бар у највећем делу света, или бар оном који се сматра данас најразвијенијим, онда се поставља питање колико смо у могућности да задовољимо своје потребе за нужношћу реформисања свог друштва, о чему тако главно, заиста са највећим оправдањем, говоримо. Због тога, ако опет то кажемо — ова наша данашња активност већ је историја — колико смо одговорни ако се буде говорило, или ако дамо могућност разговору, у најближој будућности, о прескоченим генерацијама, о оним генерацијама којима је било ускра-

ћено такво васпитање, у којем су могли, као и све друге генерације, да дођу у слободи свог истраживања да најбољег разумевања онога што интересује оваког човека у његовом достојанству — у чему је суштина појаве свих ствари, у чему је вредност свега тога што се може на свој начин и да назове — скривена унутрашњост ствари. Јер лепота живота и јесте у тој скривености која се лагано, кроз рад, еволутивно, постепено, кроз хумана средства васпитања, открива за наше разумевање.

Речено је већ да нема веће радости од радости разумевања, а све оно што сада радимо за наш економски и материјални развој, са највећом захвалношћу свих генерација, само је средство за тај циљ. Имамо ли право да организујемо ствари тако да и једна генерација буде лишена или учињена да „буде прескочена“, када су у питању ствари које се тичу вишег духовног плана живота. Будући историчари „као велики људи због свог високог хуманизма“ несумњиво да ће онда поставити питање „хуманизма свеукупне активности“ у којој смо у овим данима, а у којим се одиграва и драма нечег као што је баш та чиница — прескакање једних у општем току ствари или развоја човека према највишим идеалима највишег хуманог плана развоја — да је виши у својим потребама, и да није ствар међу стварима. У том случају доводимо у питање и оне идеје и дела за које верујемо да су дело наших дана као највише вредности, а ОНЕ ТО МОГУ ДА БУДУ САМО У КОНТИНУИТЕТУ ЈЕДНОГ НАЦИОНАЛНОГ ИСКУСТВА ОПШТИХ ПОТРЕБА ЧОВЕКА! Нема разлога да не буде тако, али је само потребно да у замаху нашег садашњег рада и потреба за реформама укључимо у садашњу нашу активност и ток општег националног искуства у његовој Целини, а што је и питање највише хуманости, према којој се као што нам то кажу филозофи историје и цени величина људи, „њихова слава“. Наши владари су у прошлости стицали и славу светитељства због тога што су чинили све најбоље да њихово друштво буде што пробуденије за један виши план живота, и то у тим нашим временима почетка развоја према садашњим идеалима, у данима сиромаштва, богатије се није ни могло да буде, јер се тек и почињало са молитвама

Богу за савршенство ума кроз које смо, широм света, добијали и све савршенија средства за производњу и онда и све богатију производњу самих материјалних добара или средстава за живот и тако могућност и живота на вишем духовном плану.

Активност нечија и може да буде делимитично оправдана и ако је постављена на овом потрешном ставу: „моралност је то што нам служи да разоримо старе експлоататорске облике друштва... ми не верујемо у једну вечну моралност“. Али, и овај подухват, подухват разарања старих облика експлоатације, или низа других неправедности, није ништа друго до израз само баш „једне вечне моралности“. Јер, уколико она није вечна онда је ствар Система, ствар „привилегованих“ у оквиру једног система или његове организације, и у коначном резултату није у могућности да разори то што се верује да у име моралности треба да се разори или реформише; већ смо у искуству да се на тај начин само опет стварају „нови облици“ пред којим инстинкт моралности тражи да буду разорени или реформисани. То су нове неправде.

Може да се помисли да Црква није била успешна у својој делатности, у овојим проповедима, по хиљадама храмова по нашој земљи, или целој земљи, целог света. Површно гледајући то тако изгледа. Али Њена делатност има дубљи, или скривенији значај. Она васпитава, утврђује принцип или свест о моралности. Али, кроз ту делатност НЕ ДАЈЕ ПРИВИЛЕГИЈУ САМО НЕКИМ, НА ПРИМЕР САМО СВЕШТЕНСТВУ ИЛИ ОНИМ НАЈЧЕШЋИМ ПОСЕТИОЦИМА ХРАМОВА, НА ПРАВО ПРЕОБРАЖАЈА ДРУШТВА, ВЕЋ ЦЕЛИНИ ДРУШТВА, СВИМ, ЦЕЛОЈ ЗАЈЕДНИЦИ, КАО И ОНИМ ЊЕНИМ ЧЛАНОВИМА КОЈИ ЖИВЕ У АКТИВНОСТИ ТЕ МОРАЛНОСТИ А ЧЕСТО ДА ТО И НЕ ЗНАЈУ.

ЗАЛОГА ОВЕ МОРАЛНОСТИ БИО БИ И ХРАМ СВЕТОГ САВЕ НА ВРАЧАРУ КАО И НИЗ ДРУГИХ НОВИХ ХРАМОВА ПО СВИМ НОВИМ ПРЕДГРАБИМА НАШИХ НОВИХ ГРАДОВА.

Реконструкција наше студије историје, или рада на историји, онда мора да се развија дуж ове потребе — потребе прихватања тога што тријумфује кроз историју као Истина. Ако је природно, као што и јесте, да једна генерација губи интерес за „новцем“, за профитом, уко-

лико цело друштво постаје богатије, са све већим или општим средствима у задовољавању наших материјалних потреба, онда се несумњиво поставља и питање и оног вишег или оног „симболичног плана“ на којем се могу решити или решавају и сва друга питања, која у целини заједно са већ решеним, ако су у питању материјалне потребе, омогућавају пуноћу живота. Није у питању, као што би се то могло, на неки начин у, неразумевању да постави питање, на пример, о „другом свету“, или нечем сличном. Тако једно питање се не решава у оквирима разговора, већ у оквиру општег васпитања за истраживање истине, осећања или разумевања историје као моралног поретка. А то је процес развоја, поново и поново то мора да се нагласи. То је мир или зависи од „тријумфа добре воље“ међу људима. То је и питање благодати. Она не смета нашем материјалном развоју, већ стоји на његовом почетку, али опет и увек у оквиру наше слободе и нашег напора да је разумемо. У том погледу, у изгледима свега што сада имамо, нема разлога да и у том погледу наша времена или наш период историје не буде велики период историје, значајан у свом развоју, или у целини једног националног искуства и његове историје.

То опет значи да се увек морамо осврћати на своје корене, на своје корене, на своје изворе, на своје порекло. Због тога је и дато човеку да „има историју“, да може да бележи оно што се дешава. Због тога опет када говоримо о реконструкцији писања историје говоримо и о реконструкцији и самог система кроз који и пишемо историју. Јер, човек има такође и ту способност да коригује себе, нешто што постиже у оквиру сагледања или сталног учења — шта то значи бити хуман? Када се приступа опет том „учењу“ у то се, нагласили смо то, мора укључити и историја ових наших опредељења, историја токова наших извора, порекла, а то у исто време значи да је и то активност која је

и историја, али та за коју можемо да кажемо да је и садашња, наших дана, или и сама будућност. Слика о човеку и његовим потребама оста је увек иста.

Јер, коначно, светосавље, и није ништа друго, рекли смо то толико пута, до само учење Цркве, ту није у питању једна историјска личност, једна „национална фигура“ која је у своје време, као што је то био св. Сава, имала, или морала да предузима, и своју одговарајућу политичку акцију у служби свог наро-

да: данас, реч је више о самом учењу Цркве, о идејама које смо добијали из Цркве у организовању нашег ума, а што је значајно унапредио међу нама Св. Сава. Према томе када говоримо о потреби подизања храмова по нашој земљи, као и о овом нешто већем храму на Врачару у Београду, ми у ствари само наглашавамо потребу присуства догматике Цркве међу нама и у савременом нашем моралном и интелектуалном животу. Ради се само о томе, о том континуитету.